

„Ami bizalommal tölt el”

Rádiós beszélgetés Dobszay Lászlóval 2007-ben

A Bartók Rádió (MR3) Beszélgetések az egyházzenéről című sorozatában (szerkesztő: Papp Márta) 2007 márciusában elhangzott műsor tapintatosan szerkesztett, az élőszó sajátosságait megőrző változatával emlékezünk Dobszay Lászlóra, folyóiratunk szerkesztőbizottsági elnökére. A műsorvezető-beszélgetőtárs Déri Balázs volt.

DB: Erre a beszélgetésre a tervek szerint egy évvel korábban került volna sor, tavaly, amikor is a hetvenedik születésnapod volt. Húzódoztál tőle, és én sem álltam egyikönnyen kötélnek. Ha valakinek mondanivalója van, és ha valakiről van mondanivalónk, ne csak a kerek évfordulókon beszéljünk.

Most az „Egyházzenei beszélgetések”-ben Dobszay Lászlót a megszorító jelző nélküli zenéről kérdezem. Te magad is elmondtad, hogy az egyházzenesz nem háríthatja el, hogy a zene egészével foglalkozzék, másrésztől szerencsére —és ebben eléggé komoly egyetértés volt már a rendszerváltozás előtt is— az egyházzenét az egyetemes zenekultúra részének tartjuk.

Nagyon szemérmes ember vagy. Jó három évtizede legalább, hogy közlelő ismerlek, munkahelyi szobáink évekig egymás mellett voltak, évekig a Schola Hungarica tagja voltam, aztán meg az Egyházzenei Társaságban dolgoztunk együtt — számtalan alkalom lett volna, s néhány kérdést mégsem tettem föl sohasem. Most itt az alkalom.

Az első lemezfelvételre készültem, az első ócsai estére a Schola Hungarica tagjaként, s rettentően féltém tőled. Kéringer Lacáéktól, barátomtól s unokaöcsédőtől indultunk, s az édesanyja, aki történetesen Dobszay Judit, a testvéred volt, megmutatta egy kisgyerekkori képedet, azzal, hogy „Nézd meg, Laci bácsi is ember volt valamikor”. Tudnivaló, hogy nagyon szeretett téged... Milyen is volt az, amikor Laci bácsi „még ember volt”, sőt kisember volt? Milyen volt a zenéhez való kapcsolata? A családi közegre kérdezek most rá.

DL: Nem könnyű kérdés. Nem tudom, hogy melyik életkoromra gondolsz.

DB: Melyik a legrégebbi zenei élményed, amelyre emlékszel?

DL: Hát, öt-hat...

DB: Édesanyád énekel, vagy templomi ének vagy...

DL: Öt-hat éves koromra vissza tudok emlékezni. Édesanyám is, édesapám is amatőr zenészek voltak, négykezesek, apám még vezényelt is valamilyen dalárdát.

DB: Orvos volt...

DL: Orvos volt. Ment odahaza a zenélés. Nem mondom azt, hogy rettentő intenzíven, de amolyan természetes dolog volt.

DB: Tehát nem voltál csodagyerek.

DL: Nem hiszem, nem, nem hiszem. Az biztos, hogy ösztönös érdeklődés volt bennem, mint minden, a zene iránt is. Talán egyet emelnék ki, hogy rö-

tön úgy kezdtem, hogy improvizáltam. Tehát a zongorához igazából nem úgy közeledtem, hogy itt megtanulandó darabok vannak, hanem a megtanult darabok, illetve a hallott darabok emlékeire támaszkodva közlekedem a zongorán, beszélek a zongorán.

Azt hiszem, öt vagy hat éves koromban alkottam meg az első művem, amit már le is kottáztam, s aztán időről időre komponáltam. Nyilván úgy zongoráztam, ahogyan más gyerek, abból a szempontból, hogy kényszeríteni kell a gyakorlásra. Csak 14 éves koromban emlékszem, hogy változás következett be, amikor rájöttem, hogy blattolni jó dolog: Onnantól kezdve sem igazán gyakoroltam úgy, ahogy kell, azt jóval később tanultam meg, hogy hogyan kellett volna gyakorolni.

DB: Zongoráztál.

DL: Zongoráztam.

DB: Vonósok nem voltak.

DL: Nem, nem.

DB: És ki volt a tanárod? Jó tanár volt? Mit tanultál tőle?

DL: Nagyon jó tanárom volt, akivel kezdtem, de zsidó származású lévén elhurcolták, rögtön nyolc éves koromban.

DB: Ez hol volt? Még Gyulán?

DL: Gyulán, kisvárosban laktam. Utána is egy igen kitűnő zongoratanárral folytattam. Azután, amikor Pestre fölkerültem, egy évig jártam Szegedi Ernőhöz még mint magántanuló, és akkor Kodálynak volt egy ötlete, hogy ha a zongorát, hangszereket fiatal korban kezdik el tanulni az emberek, vajon nem lehet-e a zeneszerzést is? Úgyhogy az ő intenciói szerint vettek föl tizenkét éves koromban zeneszerzés szakra.

DB: Ment a hír az iskolákba, vagy hogy jutott el a hír...?

DL: Nem tudom, nem tudok rá visszaemlékezni. El tudom képzelni, hogy esetleg Szegedi Ernő, tehát akihez mint magántanuló jártam, talán ő említette meg Kodálynak, nem tudom igazán.

DB: Jó tanár volt Szegedi Ernő?

DL: Talán így, egy szóval nehéz elmondani, és nem is akarom. Hálátlanság lenne, ha most mérleget akarnék vonni a jó és rossz tulajdonságai között. Egyébként nagyon rövid ideig voltam nála, azután Engel Ivánhoz kerültem, aki nagyszerű tanár volt, legalábbis abból a szempontból, hogy futtatta az embert, tehát lendületet adott, kedvet csinált a zongorázáshoz.

DB: Engel Iván engedte, hogy komoly, nehéz, nagy darabokat játssz?

DL: Mindent játszottam..., talán azért nem játszottam mindent, mert nem érdekelt eléggé, tehát mondjuk a virtuóz romantikus zongorairodalom nem érdekelt eléggé. Hát nem mondom, Chopin-etűdöket játszottam, de azért igazából Bachban meg Mozartban éreztem otthon magam, meg Bartókot nagyon hamar szerettem már játszani.

A zeneakadémista

DB: Tehát tizennégy éves korodban bekerültél a képzésbe...

DL: ...nem, tizenkét éves koromban. Az hosszabb volt még akkor. Hétéves. Az első két évben szerencsére olyan stúdiók voltak, ahol nem annyira egy kiforrott vagy kiforratlan, de önálló stílusú kompozíción volt a hangsúly, hanem az ismert dolgokon: Bach-korálösszhangosítások, meg minden egyéb. Nagyon szívesen csináltam, és voltaképpen nagyon hasznomra vált.

DB: Hányan voltak akkor a képzésben?

DL: Én Viskihez jártam, nehéz megmondani, mert évfolyamonként nem volt több 2–3 hallgatónál, viszont elég gyakran együtt tartotta az évfolyamokat, úgy-hogy ingadozó létszámmal ment ez.

DB: A közismereti tárgyakat hol tanultátok?

DL: Amikor Pestre fölkerültünk, a bencésekhez jártam, két évig...

DB: ... Csepelen...

DL: ... nem, az államosítás előtt, a Baross utcában. A második év már párhuzamosan ment a Zeneakadémiával, szegény anyám egy kis ételhordóban behozta az ebédet, az iskolaudvaron megettem, s rohantam át a partitúraolvasásra, vagy hová. Úgyhogy elég kemény volt, de nagyon jó, hogy így volt.

DB: Meg voltak terhelve órákkal rendszeren?

DL: Elég rendszeren, de nem annyira, mint manapság, amikor túl sok órát követelnek meg. Volt, amiből föl voltam mentve. Illetve volt, amit nem akkor tanultam, amikor annak ideje lett volna, hanem egy-két évvel később. Azzal, hogy majd később, amikor nyugodtabb életperiódusba jutok, akkor tanulom. Ilyen volt Bárdossal a prozódia. Az államosítás után egy évig betegség miatt magántanuló voltam, és utána a Zenegimnáziumba mentem. Igaz, hogy akkor már nagyon megnövekedtek a zeneszerzés-terhek, de az sokkal könnyebb élet volt. Rövidebb volt a tanítási idő, és ... hogy mondjam csak, az óra előtti tíz perc elég volt ahhoz, hogy megtanuljam a földrajzleckét. Odahaza csak a zeneakadémiai dolgaimmel foglalkoztam, és ez volt az az időszak, amikor elképesztően sokat olvastam.

DB: Mindehhez hozzátartozik egy zenész életében az aktív zenélés, egy zeneszerző életében is, aztán zeneakadémiai koncertekre vagy operaelőadásokra járás, lemezhallgatás. Hogy volt akkor ez az életetekben?

DL: Igen. Azt hiszem, hogy jártam, amennyit kell. Nem voltam az igazi nagy koncertlátogatók közé sorolható, már csak azért sem, mert egy megerőltető nap végén, —elmentem reggel hétkor, és este hatkor még nem voltam otthon—, bennmaradni a Zeneakadémián azért, hogy fél tíz vagy tíz órakor még meghallgassam a koncertet, este 10-re érjek haza, ez azért nagyon nehéz lett volna. De az igazság az, hogy ha kivettem a zongorára a kottát, mindent megismerem, mert valahogy elég jó partitúrajátékos voltam, s nem okozott nehézséget, hogy bármely művet a magam aktív munkájával megismerjek.

DB: Játszanod se kellett. A belső hallásod mikor fejlődött ki? Nyilván korán.

DL: Igen. Igen, azt az ember nem veszi észre. Az vele nő.

Az orgonista és a liturgia

DB: Az egyházzenei élmények hogyan, mikor értek és hol?

DL: Igen, ennek talán két szakasza van. Az egyik az átlagos templomi gyakorlat, amelyet egy kisvárosban, Gyulán végeztem. Emlékszem, hogy egyszer fölvittek a kórusra, megnéztem az orgonát, nagyon tetszett, és akkor megengedték a mise után, hogy odaüljek és valamit játszsak, apám lerajzolta nekem az orgona dispozióját, azt otthon tanulmányoztam. 9–10 éves korom körül már engedték, hogy végigjátsszak miséket. Akkor még volt egy olyan misetípus, hogy orgonás mise: semmi ének nem volt, hanem énekeket lehetett orgonán játszani vagy pedig interlúdiumokkal valahogyan kitölteni az időt. Ahogy azt akkor elgondolták: illeszkedjen a hangulata a miséhez. Kodály miséjére gondoljunk. Ezt kilenc-tíz éves koromban már többször csináltam.

Emlékszem, egyszer kértem, hogy na, akkor most egy féltizenkettes misét végigorgonáljak. Föl is mentem a kórusra, nem adták oda a kulcsot, de a gyerekek fölmentek harangozni a mise előtt, úgyhogy nyitva volt az ajtó. Fölmentem, de mikor befejezték a harangozást, akkor bezárták az ajtót. Az volt a helyzet, hogy prédikálni kezdett volna a pap, nem tudtam lekapcsolni az orgonamotort, s fölszólt kétszer-háromszor, hogy tessék kikapcsolni az orgonamotort. S én kétségbeesve nem tudtam, kapkodtam, lerohantam, be volt zárva az ajtó, egyre szörnyűbb volt a helyzet, végül valamiért magától kikapcsolódott..., de hogy mit kaptam a mise után a paptól az ... elmondhatatlan. Ez volt az első szakasz.

A második, mondjuk, átmeneti szakasznak nevezhető, hogy a bencéseknél elég sokszor kellett diákmisén kísélnem, orgonálnom, egyszer-egyszer megkértek arra is, hogy a rendtagok által énekelt gregorián misét is kísérem, ami persze elég nehéz volt. A kotta annyira új volt számomra, a kvadrát-kotta! De nemcsak a kotta, hanem az is, hogy standardizált magasságba van lejegyezve, de ténylegesen, mit tudom én, háromkeresztes hangnemben kell azt olvasni...

DB: Állandóan transzponálni kellett.

DL: Állandóan transzponálni kellett. Ez volt a második szakasz, és akkor egy harmadik szakasz 14–15 éves korom után kezdődött, amikor egészen más oldalról, a liturgiai érdeklődésem oldaláról kezdtem el újból közeledni a zene, az egyházzene felé. És az már egészen más jellegű és más mélységű és más irányú volt, mint egy vidéki plébániai gyakorlat.

DB: Ez már Pesten volt jócskán.

DL: Persze, persze. 11 éves koromban költöztünk föl Pestre.

DB: Milyen hatások értek? Magad fedezted föl pl. a Szunyogh-misszálét?

DL: Azt már nyolc éves koromban ajándékba kaptam, és 10 éves koromban lényegében fejből tudtam. Latinul is, magyarul is. Nagyon korai, megint csak olyan hatás volt, amelyiket az ember észre se vesz, azt hiszi, hogy ennek így kell lenni, ez a természetes, és voltaképpen ez a jó. Amikor az ember nem nagy „Hó-rukk”-kal vág neki, vagy pedig nem valami olyasmi, hogy „Hú, mekkora élmény...”, hanem úgy tartozik hozzá az életéhez, mint a fogmosás.

A bölcsészhallgató

DB: A Zeneakadémia után bölcsészkarra is jártál.

DL: Furcsa volt, én tulajdonképpen nem döntöttem el még, hogy zenei pályára megyek, amikor a vége felé jártam a zeneszerzésnek. Úgyhogy azt mondtam, időt kérek még a gondolkozásra, és ennek a formája az volt, hogy jelentkeztem a Bölcsészkarra.

DB: Melyik szakra?

DL: Eredetileg angol-magyarra, de történelem-magyarra vettek föl. Nem tudtam én még annyira angolul, hogy igazságos lett volna, ha fölvesznek. Történelem-magyarra vettek föl.

DB: Két szörnyű szak, mert külön-külön is megtanulhatatlan...

DL: Nem!

DB: ... anyagmennyiséggel bombázzák az embert.

DL: Nem. Ezt csak gondolják. Természetesen, ha azt mondom, hogy a történelem azt jelenti, hogy mindent tudni kell, ami történt, akkor megtanulhatatlan valami, mint ahogyan Bach is megtanulhatatlan és minden megtanulhatatlan az életben. De az, hogy az ember egyrészt egy áttekintő ismeretet nyerjen, másrészt bizonyos dolgoknak a mélységi megismerésével szemléletet, módszert tanuljon, az nem lehetetlen. Nem mondom, hogy nem volt megerőltető. Emlékszem, volt egy talán két hét különbséggel egymást követő szigorlati periódus, az egyik szigorlaton a teljes magyar történelem 1848-ig, a világtörténelem Cromwellig és a teljes kelet-európai történelem. És két hétre rá az irodalom: a teljes magyar irodalom a reformkorig és a teljes világirodalom mindmáig, de úgy, hogy belekérdeztek abba, hogy, nem tudom én, mit ettek ebédre a Buddenbrook-házban ezen a napon. Egy ilyen szigorlat, az lutri.

Hogyha azt gondolom, hogy a norma az, amit a történelemtanárok vagy az irodalomtanárok megkívánnak, akkor nem teljesíthető. De ha a befejezés oldaláról nézed: szerencsével, igyekezettel, a gondolataidat megszervezni képes technikával —mert ez nagyon lényeges elem, tehát hogy akár a tanulás során, akár a vizsgán meg tudjad szervezni, ami fejedbe van— nem lehetetlen.

DB: Elsősorban magadat tanítottad ezzel? Milyen volt a bölcsészoktatás?

DL: Vegyes.

DB: Ötvenhányban is volt ez?

DL: 57-től...

DB: Jó ég!...

DL: 62-ig, 61–62-ig. Jó volt. Nem volt rossz.

DB: Tényleg jó volt?

DL: Voltak jó tanárok és voltak rossz tanárok, mint most is.

DB: Ki az, akire nagyon szívesen emlékszel? Akár történész, akár nyelvész?

DL: Például nagyon szerettem Szabó Dénes nyelvészt, nagyon jó, nagyon érdekes volt.

DB: És történész?

DL: Szintén nyelvészek között Kubinyi László nagyon kiváló volt.

A fiatal pedagógus

DL: Eközben befejeztem a zeneszerzést, megírtam a diplomaműveket. Diplomakoncert akkor nem volt, mert én az 56–57-es tanévben végeztem, illetve az már áttolódott aztán 57-re, a diplomám. Tehát egy diplomavizsga volt, ahol be kellett zongorán mutatni a diplomaműveket, és kész, ennyi volt.

DB: Tehát ennyi volt a párhuzamosság a két tanulmány között.

DL: Igen, csakhogy én közben 56-ban elkezdtem tanítani egy kerületi zeneiskolában.

DB: Igen, igen.

DL: Ennek az a története, hogy egyrészt behívtak a minisztériumba és mondták, hogy akkor itt az elhelyezés, —mert abban az időben még elhelyezték az embereket—, hát, ki hova szeretne menni, meg minden. És én meg voltam verve egy pedagógiai ambícióval már 15–16 éves, tulajdonképpen már 9 éves koromban, állandóan tanítottam a szerencsétlen gyerekeket, akikkel kapcsolatba kerültem,

DB: ... például a lánytestvéredet, Judit nénit...

DL: ... ahá, meg mindenkit, mindenkit, borzasztó, szörnyű alak lehettem.

DB: Az. A betegség, az máig megmaradt.

DL: Ez a betegség megmaradt. 15 éves koromtól fogva elég rendszeresen foglalkoztam, hát erről nem akarok beszélni, illegális csoportokkal.

DB: Akkor hagyjuk. Igen.

DL: Szóval megvolt bennem a pedagógiai ambíció, és akkor azt böktem ki hirtelen a minisztériumban, hogy tanítani szeretnék. Eközben kezdtem rájönni arra, hogy jól megtanultam a zeneszerzés-szaktámát, de nem leszek Bartók. És az volt az érzésem, hogy nem érdemes annál alább adni. Megtartottam úri passziónak a zeneszerzést, még nagyon sokáig. Még tulajdonképpen most is, ha néha kedvem van, leülök, de ezek ujjgyakorlatok, és tudom, hogy ezek valódi értékeket nem termelnek. És úgy gondoltam, hogy a pedagógiában talán hasznot tudok hajtani. Nagyon jó helyre kerültem, a hatodik kerületi, akkor úgy hívták, hogy 1. körzeti zeneiskolába. Czövek Erna alatt óriási pálya nyílt, hogy az ember alkotó módon fogjon neki. Semmiféle megkötés nem volt. Semmiféle megkötés nem volt. Rengeteget tanítottam, és tulajdonképpen akkor tanultam meg a zeneirodalmat. Végigtanítottam mindent.

DB: Én meg még Czövek Erna zongoraiskolájából tanultam.

DL: Igen?

DB: A *Hangok világa* még nem volt meg, de később, a kőbányai zeneiskolában gimnazista koromban a te példatáradból tanultuk a klasszika funkció- és harmóniavilágát. Sok tízezren vagyunk, akik a te tankönyveid használtuk.

DL: Igen. Hát ez egy...

DB: Nem szereted, amikor azt mondom, hogy Tanár úr, de valamiképpen te is abba a szűk körbe kerültél, akit több tízezer vagy százezren a „Tanár úr”-nak neveznek.

DL: Hát, Istenem...

Az „alkalmazott zeneszerzés” és a magyar gregorián

DB: A tanítás nagyon fontos része az életednek, s harmóniában van a többi oldaladdal, a tudóssal, az előadóművésszel, s a zeneszerzővel. Annyi sok nem Bartók-rangú zeneszerző van, tehát, jobb lenne, hogyha nem írának, vagy ki tudja..., így ez sem igaz, talán...

DL: Nem igaz, persze... túlzás...

DB: ...világos. Szóval, egy, az egyházzenehez nagyon is illeszkedő ponton mégiscsak megmaradtál zeneszerzőnek. Nemrégén egyszer elmondtam —és akkor örültél is neki, azt hiszem, egy kicsit—, hogy nagyon fontosat, ha nem egyenesen halhatatlan alkottál, ez pedig a magyar gregorián megteremtése. Magyarán a latin szövegeknek nem egyszerűen valamiféle fordítása készült el egy adott, mondjuk egy *Liber Usualis* által adott dallamra, hanem végigkomponáltál egy magyar gregoriánumot, ehhez pedig nem egyszerűen zenésznek, a korai, protestáns gregoriánumot ismerő zenetörténésznek kell lenni, hanem zeneszerzőnek is.

DL: Ez egész biztos, onnan gondolom...

DB: Ez alkalmazott zeneszerzés.

DL: Így van, így van. Egyébként nem is olyan nagy baj az, hogy léteznek ilyenek, akik tehát gyakorlatias zeneszerzői feladatokat meg tudnak oldani. Most a bolognai képzés kialakítása során kérdezték azt, hogy ha három év után ki fognak adni zeneszerző-asszisztens diplomát, az mire jó. Nagyon sok mindent lehet vele csinálni.

DB: Hogyne.

DL: A hangszereléstől a harmonizálásig, szóval egy csomó olyasvalamit, amihez nem zsenialitás kell, de egy nagyon jó, megbízható, szakmai tudás.

DB: Aha.

DL: Azt tudom mondani, hogy annak, hogy Nyugaton a próbálkozások egyrészt elég gyengén sikerültek, másrészt ennek folytán egyre inkább kijelentették, hogy a gregoriánt nem lehet anyanyelven művelni, két oka van. Az egyik tudományos-szakmai, ezt most nem mondanám, de a másik valószínűleg az, hogy egy igazi, praktizáló zeneszerzői hozzányúlás nélkül ezt nem lehet megcsinálni. Valahogy az ízét veszíti el. Szóval minden korrektnek, pedánsnak látszik, de valahogy nincs íze az egésznek, nincs kedve énekelni az embernek.

DB: Sejtem, mire gondolsz. És ez mikor, milyen hatásra jött az életedbe? Gondolom, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja...

DL: ... előtt.

DB: Már előtte?

DL: Előtte. Különös dolog volt. Én előkészítettem a II. Vatikáni Zsinatot.

DB: Na, ne.

DL: Egy csomó dolog, ami ott megvalósult, az már réges-rég az íróasztalomon volt, liturgiai szempontból...

DB: ... de aztán nem úgy valósult meg.

DL: És azután, mondjuk 75 után egyre inkább elidegenedtem —hogy így mondjam— tőle. Sajnos, ilyen vagyok, hogy mihelyt látok valamit, rögtön elkezdem az ellenkező oldalát is látni. Hát most, hogy megindult egy nagyon erőteljes mozgalom nyugaton, a visszatérés a hagyományos, latin, katolikus liturgiához, most kezdem el megint emlegetni azt, hogy milyen nagy értékei vannak a zsinati reformnak. Hát, hiába...

DB: Ez nem alkati dolog nálad? A dacosság?

DL: Lehet, dacos ellenzékiesség. Igen, lehet. Lehet.

DB: Ez benne van az alkatodban.

DL: Talán igen. Tehát nem annyira az vezet, hogy ellene mondjak, hanem, hogy bosszant az egyoldalúság. Nyilván a saját egyoldalúságom is bosszantaná, ha kívülről tudnám látni...

DB: ... ezt akartam éppen mondani...

DL: ... az is bosszantaná, de talán azt tudom mondani, hogy idővel saját magam korrigálok. Ez nem érdem, hanem egyszerűen az, hogy... talán integráló alkat vagyok, ami nem érdemem, hanem egyszerűen adomány. A dolgokat nem külön-külön tartom, hanem megpróbálom a fejemben összehozni, ebből az következik, hogy ha egy irányba elmentem, akkor már ehhez viszonyítom azokat a hatásokat, amelyek utána érnek. És ha ezek a hatások olyanok, hogy figyelembe kell vennem a saját véleményem alakításában, akkor nem alapvetően korrigálok, hanem árnyaltabbá válik a dolgról való nézetem.

DB: Tehát a gregoriánnal való foglalkozás, netán az, hogy nem csak latinul, hanem anyanyelven is lehet énekelni, és ennek következményei vannak, nem csak a nyelv, hanem sok egyéb miatt, ez a gondolat a népnyelvű liturgikus kezdeményezések miatt jutott az eszedbe?

DL: Nem tudom már rekonstruálni, talán egyet tudok mondani: hogy a zsinat előtti latin liturgiával kétnyelvű misszálé formájában ismerkedtem meg.

DB: Aha!

DL: Tehát azonnal felvetődhetett egy idő után az, hogyha ezt magyarul is el lehet imádkozni, legalábbis csöndben a padban, míg a pap latinul mondja, akkor vajon azokat a latin énekeket nem lehet-e elénekelni magyarul. Akkor ehhez nem nagyon értettem, tehát ez egészen ösztönös volt. Egyszerűen volt bennem egy közvetítési kényszer, az üzenetet, amit ezek a latin énekek tartalmaznak, közvetíteni. Egyszerűen azt gondoltam, hogy lehet egy latin ének közben olvasni a fordítását, de annak a közvetlen beszédessége akkor nincs meg. Tehát ott áttételezés van. Azt olvasom, amit ők énekelnek. Amellett az is világos volt, hogy a misék kilencvenkilenc százalékában nem azt éneklük, amit a liturgia előír, hanem valamit énekelnek, és a pap elmondja az oltárnál, és ezzel ki van pipálva, hogy így mondjam. Tehát nem igaz az sem, hogy a misét éneklük latinul és én közben magyarul olvasom, hanem a misén nem éneklük latinul sem — mondom az akkori helyzetet.

Tehát ez olyan kényszerhelyzetnek tűnt, amelyben meg kell találni a megoldást. A megoldás eleinte valóban az volt, hogy vettem a latint és megpróbál-

tam alátenni a magyart, vagy valahogyan így. Elég hamar rájöttem arra, ami aztán később tudományosan is igazolódott, hogy ezt nem szabad úgy csinálni, hogy hang-hang alá írok szótagot szótag után. Egy bizonyos értelemben ez egy variábilis zenei nyelv, tehát ha egy új nyelvre áttesszük, akkor a zene variábilis lehet. Magyarán szólva nem a szöveget kell a zenéhez alkalmazni, hanem a zenét kell a szöveghez alkalmazni szükség szerint, és ennek megvannak a maga... törvényszerűségei, hiszen a latinban is így volt.

DB: Ez annyira világos, belátható és tudományosan sokszorosan igazolt dolog, miért nem látják be világszerte? Ez költői kérdés, de egyszerűen nem értem meg. Bárhová megyünk, az angolszász országoktól kezdve, pedig ott megvan a népnyelvű gregorián, a latinokig, azt mondják, hogy a gregorián az latin és hogyha, mondjuk, katalánul énekeljük, akkor az már nem gregorián, és akkor inkább ne énekeljük a gregoriánt, énekeljük katalánul valamit.

DL: Hát, igen.

DB: Ezt miért nem lehet belátni?

DL: Azt hiszem, hogy nagyon sok belsőleg, morálisan kényszerítő motívumnak kell összejönnie, és azért valljuk meg, hogy mélyebben kell ismerni is az anyagot ahhoz, hogy ezt az utat egyáltalán elkezdje valaki járni. Talán elsőként azt mondhatom, hogy fontos-e neki az a liturgikus anyag, az a liturgikus szöveg. Mert ha az az introitus vagy az az offertórium vagy akármi, akkor minek erőltesse magát? Miért erőltesse magát azzal, hogy megalkotja az anyanyelvű változatát, miért erőltesse magát a helyi énekező azzal, hogy betanítsa népeknek, és miért erőltesse magát a nép, mikor éppolyan érvényesen bármi mással is elvégezheti az éneklést? Tehát, amíg értékkülönbséget —és itt most nem annyira esztétikai, mint inkább liturgiai értékkülönbségről beszélek—, nem lát valaki a teljes egzisztenciájával, nem éli át azt, hogy az miért különb, addig nincsen indítéka arra, hogy miért csinálja így vagy amúgy. A másik ok az lehet, hogy a zeneszerzők sok bajt csináltak már. Azt hiszem, hogy nyugaton rávetik magukat, és akkor „megvalósítják magukat”... Ők ezt nem gondolják, ők egy nemes szolgálatot akarnak az egyháznak tenni, de mégiscsak az van, hogy a saját maguk világát akarják rávinni erre.

DB: Ez Magyarországon is megtörtént, részben.

DL: Hajjaj! Annak idején Barsi Balázsnak volt egy szép mondása, hogy a liturgiában úgy kell éreznünk, az az anonimitás mélységeiből jön felénk és mi belépünk ebbe a folyamba. Valóban, a gregorián ebben az esetben ezt képviseli. Tehát nem mi „csináljuk” az éneket, hanem egy sokszáz éves folyamat érkezett el hozzánk ma. Nem ezer évvel ezelőtt, hanem a XX. században talált minket, s nekünk most be kell lépniünk ebbe a folyamba. Ez valami nagyon tiszta dolog ahhoz képest, hogy most leülök, nézzük azt a szöveget, megszáll az ihlet és írok valamit és akkor az lesz a norma. Én nem tudom, hogy ettől nem ijed-e meg valaki? Hogy amit ő kitalál, ami az ő személyes világából kijön, az lesz a norma, azt kell énekelni mostan tízezreknek ebben az országban... Engem ez nagyon megijesztene.

DB: Engem énekszövegíróként ijesztett meg ez nagyon, hogy..., amit én költök, az formailag, sok egyéb szempontból jó, de ezt most, most mások templomban éneklik? Ez egy megreszketető dolog.

DL: Így van, ennek nincs esztétikai vonatkozása, amit most mondok. Az más dolog, hogy ezek esztétikailag sem, általában esztétikailag sem állják meg a helyüket. De a kifogásom nem esztétikai.

DB: Az ember mégiscsak ír énekszöveget, meg amit a magyar gregoriánban csináltál, valamiképp az is norma lett. S akkor itt a norma kérdése: egy darabig elég a művészeti képzés, a fül, a tehetség. Akkor kell egy első kör, aki azt mondja, hogy ezt érdemes normaként elfogadni, vagy valami ilyesmit. Hogyan jött ez a kör körülöttem létre? Itt már konkrét szükségletek is voltak nyilván, a II. Vatikáni Zsinat után. Kik azok, akik felismerték, hogy magyar gregoriánt kell, lehet ilyen módon énekelni?

DL: Egy-két olyan kórusvezető, aki érezte azt a feszültséget, hogy amit addig csinált, azt a II. Vatikáni Zsinat után nem csinálhatja úgy tovább. Két út nyílt előtte: vagy föl, vagy le. Vagy elindul fölfelé, tehát megkeresi azt, hogy —és most megint nem esztétikáról beszélek, tehát nem arról, hogy Mozartot übereljük—, hanem hogy liturgikai igazsága szempontjából a dolog legyen több; vagy pedig elindult lefelé, hát ezt nem akarom most fejtegetni, hogy mit jelent az, hogy deteriorizálni az egyházi zenei gyakorlatot.

DB: Ebben van egy másik tanulság is. Itt is kiderül, hogy a tudományos érdeklődést megelőzte a gyakorlat. A gregoriánnal előbb foglalkoztál mint liturgikai kérdéssel, utána ismerted föl: másként működik, mint a műzene.

DL: Igen.

DB: Tehát a mintadallamok alapján való komponálás, zenei formáknak a szövegekre való alkalmazása először a praxisból lett neked világos, és aztán erre fölépült egy tudományos életmű is.

DL: Meg kell különböztetni a dolognak az életrajzi és a reális oldalát.

DB: Ezt nem nagyon tudom összekapcsolni. És akkor —bocsáss meg— még egyet vegyünk bele... a népzene!

DL: Na, igen!

A népzene kutató

DB: Dobszay népzeneész is.

DL: Ennek az életrajzi vonatkozása az, hogy engem ez érdekelt, és erről sokat beszélgettem Mezey Lászlóval, és ő elirányított Rajeczky Benjaminhoz, hogy majd ezt az érdeklődésemet kellő alapokra fogják helyezni, és így is történt, és beléptem a népzene kutató csoportba, népzenevel és Rajeczky mellett gregoriánnal kezdtem most már tudományosan is foglalkozni. Ez a dolog életrajzi vonatkozása, ez valóban a gyakorlat felől ment a tudomány felé.

A reáliákat tekintve azonban nem szabad közvetlenül összekapcsolni a kutatást a praxissal. Ebből mindkettő nagyon bajba kerül. Ha valaki a praxisnak

a sugallatait akarja belevinni a tudományba, másrészt ha a tudomány következtetéseit túl gyorsan akarja alkalmazni a praxisra. Mondok egy egyszerű példát. A XIX–XX. századi fordulóján volt egy olyan elmélet, hogy a mise olvasmányközi éneke belülről feldolgozza azokat a gondolatokat, amelyeket előzőleg az olvasmány adott. Tehát, az olvasmányban hallottam valamit, és akkor arra úgy válaszolok, hogy abban megjelennek azok az érzések, gondolatok, amelyeket az olvasmány váltott ki belőlem. Így keletkezett az olvasmányközi ének... A II. Vatikáni Zsinat után ezt a „tudományos” —most már tudjuk— téveszmét átvitték a praxisra, kisöpörték a római rítus egész örökölt olvasmányközi énekanyagát, és fabrikáltak egy olyan énekanyagot, amelyik ilyesfajta kapcsolatba kerül a megelőző olvasmánnyal. Tehát az történt, hogy egy tudományosnak látszó elméletet túl gyorsan, túl közvetlenül alkalmaztak a gyakorlatban. Ez mind a két oldalra nézve rossz. Amikor kutatok, akkor nem szabad a praxisra gondolnom. Akkor egyetlen egyre szabad gondolnom: mi az igazság?

Amikor kijöttem a kutatószobámból, akkor elkezdhetek gondolkozni azon, hogy, na, az összes körülmény mérlegelésével, tehát nem egyoldalúan, az én tudományos hobbim szempontjából nézve, hanem az összes körülmények mérlegelésével, valami hasznot lehet-e a praxisnak is meríteni belőle.

Az Egyházzene Tanszak megalapítója

DB: Amikor lejössz a Várból, a Zenetudományi Intézetből, fél óra alatt ott vagy a Vörösmarty utcában, az egyházzene tanszakon. Elég rövid az idő, át tudsz-e állni arra, hogy amikor a katedrára kiállsz —olyan fiatalok elé, akik még nincsenek felvértezve azzal a kritikai érzéssel, hogy ne fogadjanak el azonnal mindent—, már meglegyen ez a szükséges távolság a friss tudományos meglátás és a gyakorlat között? Nehogy még egy ötletedet azonnal megvalósítsanak a diákjaid!...

DL: Először az átállásról. Ezzel nincs, az abbagyással van nehézségem. Tehát rettenetes tanítani menni akkor, amikor föl kell állnom a kutatómunka mellől. Aztán amikor már a villamos odavitt, ez a fél óra megtörténik, akkor már úgy állok oda, hogy mögöttem van a kutatómunka; és akkor csak tanítok. Ahhoz talán elég jó érzésem van, hogy a növendéknek szűrve adjam..., nemcsak azért, mert nem szabad, hogy az én közvetlen befolyásom túlságosan érvényesüljön, hanem azért is, mert ő nem tart ott, hogy azt fölvehesse. Az más dolog, hogy a gyerekeket rendkívül érdekli, és akkor azt úgy mondom el, mint kutatást, tehát nem úgy mondom el, hogy ezt most tanuljátok meg, mert ez az igazság. Az, amit megpróbálok összefoglalni, hogy ez a tanulnivaló, az szükségszerűen egy leszűrt, kiérlelt, és bizonyos értelemben a személyemtől elválasztható tananyag. A kommentárjaimban viszont vállalhatom azt, hogy a tudományos felismerések helyet kapnak benne. Az más dolog, hogy maga az, ami az „objektív tananyag”, sokkal-sokkal egyetemesebb tud lenni mindazzal, amit a kutatás hozzád, az anyagismeret elsősorban, tehát hogy nem egy

példából vagy tíz példából, hanem esetleg ezer példából vonok le következtetést. Másrészt ott van a szakirodalom ismerete, hogy tudom, ezt most nem én találtam ki, hanem erről XY ezt meg azt mondta, és akkor ennek alapján mit lehet mondani; ez nagyjából egy korszerű közmegegyezés, amelyet tanítani is lehet.

DB: Nagyon szerencsés ember vagy. Nem biztos, hogy így gondolod.

DL: Nem így gondolom, de...

DB: ... de kívülről ez így látszik, hiszen azt látja az ember, hogy valakiben korán, de már teljesen tudatos életében kialakul a pedagógiai erőszá, és ezt ki is élheti. Először az alapfokú oktatásban kivételes sikerrel, ahogy erről nemzedékek beszélhetnének, aztán a felsősokú oktatásban, hiszen a Zeneakadémia különböző zenetörténeti, zenetudományi óráit tartottad szintén jó ideig, így tanítottál engem is, népzeneire, gregoriánra. És megkaptad (persze, nem véletlenül) az oktatás leginkább rád szabott terepét is, ahol összhangba került a pedagógia vagy andragógia, az egyházzenei érdeklődés, a tudomány, és az az igény, hogy mindez általános haszonra fordulhasson, az egyházzeneben. Ennek eredménye elég hamar látszik is: valami megmozdult. Ez azért látszik.

DL: Igen. Erre azt tudom kommentárként mondani, hogy látszólag a kutatásaim, érdeklődésem közvetlenebbül foglalhatók bele az egyházzenei tanításba, valójában a zenetudományi oktatói éveimben is abból éltem, amit tanultam, amit kutattam, amit megismertem, és az ott éppen úgy nagyon jól helyet talált, és tulajdonképpen szívésen is csináltam. Bizonyos csalódásaimról nem akarok beszélni. Egyszerűen nagyobb szükség volt rám az egyházzene szakon, és ezért „hagytam ott” a zenetudományi szakot, bár még mindig van bennem valami, hogy miért is nem tanítok ott, csak amikor aztán össze kell állítani a következő év órarendjét, akkor kiderül, hogy nem fér bele. Úgyhogy ez így rendben van. Ami az eredményességet illeti, hát itt nem tagadhatom, hogy egy nagyon mélységesen deprimáló körülmény van...

DB: Hát erre akartam, mikor...

DL: ... és hát erről nagyon nehéz beszélni itt.

DB: Szerencsére közbevágta, mert nem tudtam megfogalmazni... egészen pontosan, hogy igen, van egy sziget, vannak tanítványok...

DL: Sziget!

DB: ... de! Tehát ott a sziget, mert a zeneakadémiai egyházzenei képzés az elmúlt másfél évtized alatt megszilárdult, intézményesült —most az új bolognai képzésben különösen, hiszen rögtön lehet jelentkezni alapképzésre is— ezt el is fogadja a teljes zenei élet. De nem biztos, hogy ilyen sikeresnek mondanálak az egyházzenei élet egészében való elhelyezkedésedet illetően.

Ez egy..., még most is körüldadogom, de mondhatnám egészen világosan: hogyha az ember kimondja Dobszay László nevét, akkor, durván szólva, föláll a hátukon a szór egyháziaknak és nem egyháziaknak egyaránt.

Az üldözött

DL: Nem. Én durvábban fogalmazok: Magyarországon egyházüldözés van, az egyház üldözi azokat, akik...

DB: ... saját magát...

DL: ... saját magát. Igen. Üldözi azokat, akik egyházasabb kultúrát, vagy egyházasabb liturgiát akarnak.

DB: Mint elvileg tárgyilagossá most azt kell mondanom, hogy ez egy kicsit túlretorizált megállapítás.

DL: Retorizált! Igen.

DB: De nem csinálnád, ha nem gondolnád, hogy értelme van.

DL: Értelme van. Tudom, hogy az Egyház történetében sok minden alulról kezdődött. De azt is tudom, hogy az Egyház olyan intézmény, ahol csak az igazi érvényesülési terepet, amit az Egyház maga befogad, elfogad.

Erre van egy kedvenc hasonlatom. A húsvéti gyertya felszentelésekor van egy külön kis diadalének a méhekről. A méhek beviszik az alapanyagot, de az anyakirálynő az, aki a kaptárban a virágról leszedett porból igazi mézet csinál, tehát mi szorgoskodhatunk, mint a méhecskék, de az Egyház mint anya fog belőle ehető mézet csinálni. Ilyen szempontból Magyarországon nagyon rossz dolgozni és élni.

DB: És hol jó? Hol jó dolgozni?

DL: Nem tudom.

DB: Sehol se.

DL: Nem tudom. Nem tudom.

DB: Szerintem jobb, mint Franciaországban, jobb, mint Angliában, jobb mint Spanyolországban...

DL: Valószínűleg igen. Valószínűleg így van. De akkor mondjuk azt, hogy Magyarországon sem kedvező a közeg arra, hogy egy olyan liturgikus, zenei reformért dolgozzék az ember, amilyent maga az Egyház inspirált! Itt a XIX. század végétől kezdve volt egy liturgikus mozgalom —és én végül is annak a neveltje vagyok—, és ez a mozgalom folyamatos volt, és úgy látszott, hogy a II. Vatikáni Zsinaton ez fog célhoz érni. És aztán másképpen fordult a dolog.

DB: És akkor fejezzük be, akkor semmi remény?

A mégis reménykedő

DL: Három olyan dolog van, ami bizalommal tölt el. Az egyik az a tapasztalat, hogy meg kell halni. Tehát először meg kell halni. Az, hogy tudtam-e az Egyháznak és az egyházzsenének valamit adni, csak a halálom után fog eldőlni, amikor maga a dolog megszabadul az én személyemtől. A személy nem fontos, a dolog a fontos, a személyt le kell vágni a dologról.

A másik, ami egy kicsi biztatás, hogy a fiatalok körében, és ebbe a fiatal pap-ságot is beleértem, határozott változás észlelhető. Nem mindnél, de egy elég jelentős rétegénél.

A harmadik, hogy amikor elhatároztam, elég keserű szájjal, hogy Magyarországon tovább egyházi körökben nem beszélek, nem érdemes, akkor azt is elhatároztam, hogy viszont a világegyházhoz fordulok, mert a magyar egyház úgyis azt fogja csinálni, ami a világegyházban uralkodóvá válik. Először is megírtam a könyvemet, amely Amerikában jelent meg, és amely, talán nem szerénytelenség mondani, elég nagy visszhangot és elég nagy egyetértést keltett határainkon kívül.

DB: És az akkori Joseph Ratzinger bíborosnak ajánlottad.

DL: Az akkori Ratzinger bíborosnak ajánlottam és adtam át neki személyesen, egy hosszú beszélgetés keretében. Majdnem 40 perces beszélgetésem volt közvetlenül a pápává választása előtti hónapokban. És azóta nagyon határozottan érzékelem, hogy a partnereim nem itthon vannak. És hogy vannak partnereim külföldön. És elég jelentős partnereim vannak külföldön. És ha valamilyen módon még meg tudom írni ennek a könyvemnek a második kötetét, amit januárba szeretnék elkezdni, akkor talán ezt a témát a magam részéről le is tudom zárni.

DB: A Schola Hungarica alapításával a koncertterembe is és a hanglemezpiacra is bekerült Magyarországon a gregorián, s egy egész nemzedék nőtt fel úgy, hogy várta a következő lemezeket. Az egész világ zenekultúrájában szokatlan, hogy egy zeneszerzőnek, egy zenetanárnak, egy zeneileg művelt embernek illik a gregoriánt ismernie. Ez nálunk így van. Tehát nagyon kedvező világi környezete van a gregoriánnak, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Egyébiránt pedig, hogy a méznek valót, amely lassan, nagyon-nagyon lassan gyűlik, s még ha csak szinte melléktermékként gyűlik is, mikor fogja az anyakirálynő megenni..., az nem a mi dolgunk.

DL: Így van.

DB: A mi dolgunk annyi, hogy ne adjuk föl.

DL: Talán egy nevet ahhoz, amit mondtál, még kellene mondani. Igazságtalanság lenne, ha nem hangzott volna el most. Kodály. Az, hogy Magyarországnak mondanivalója van a zenekultúrában és mondanivalója van az egyházzenekultúrában is, elválaszthatatlan attól, amit Kodálytól kaptunk. Egyszerűen az, hogy normák vannak. Az, hogy nem szabad megalkudni, bizonyos dolgokban nem szabad megalkudni. Hogy a gyerekeknek a legjobb is csak éppen elég jó. Hát akkor azt mondhatom, hogy a templomba is a legjobb éppen csak elég jó, és szerencsére van könnyű jó és nehéz vagy komplikált jó, tehát minden templom, a falusi templomtól a katedrálisig van, mi között válogasson. Ez ugyanaz, amit Kodály mond, hogy legyen jó zene a Zeneakadémián és legyen jó zene a falusi általános iskolában. Elmondhatatlan, mennyi mindenbe, amiről itt beszéltünk, játszik bele Kodály ihletése.

DB: Hogyan látod általában a magyar zeneélet jelenét és a közeljövőjét? Kicsit kijebb nézünk az egyházzenétől, bár nem függetlenek egymástól.

DL: Igen. Nagyon nehéz. Nagyon nehéz. Szóval én nem..., nem, ebben nem tudok jövőt látni. Nem tudom belelátni, hogy ez valami különös átalakulás...

Nem az a probléma itt, hogy az értékes műzenét ma kevesebben tudják magukénak, mint ezelőtt száz évvel. Hanem, hogy ezelőtt száz évvel az, akinek semmi köze nem volt az úgynevezett komolyzenéhez, az is tudta, hogy érték. Csak neki nem tetszik, ő nem szereti, ő nem tudja hallgatni, ez „kandúrban” van, és így tovább. Lehetett rajta élcelődni, minden, de nem lehetett kétség afelől, hogy a társadalom egésze különbséget tesz Mozart és egy efemer szóra-koztató zene között. Most ebbe a tisztázatlanul használt szóba, hogy kultúra, mindent bele lehet foglalni, és ilyen módon veszíti el a pozícióit az, ami kultúra. Ez nagyon nehéz, olyan helyzet, amelyik egy gyakorlati hatású filozófiai alapproblémára megy vissza végső soron, és nem nagyon látom, hogy az emberiség abban a helyzetben lenne, hogy ezeket azzal a közmegegyezéssel újból tisztázza, majd elfogadja, majd megélje napról napra, amely az elmúlt századokban jellemző volt.

DB: Nehéz ilyen komoly, és igazából nem nagyon derűs gondolatokkal befejezni egy műsort. Ne próbáljunk happy end-et színlelni a végére. Azt azonban elmondhatom a rádióhallgatók nevében is, hogy ha nem is derűs nyugdíjas éveket —mert ezt valahogy alkatilag nehezen lehet mondani neked—, de sok-sok munkás évet és nagyon sok eredményt kívánunk.

DL: Köszönöm.

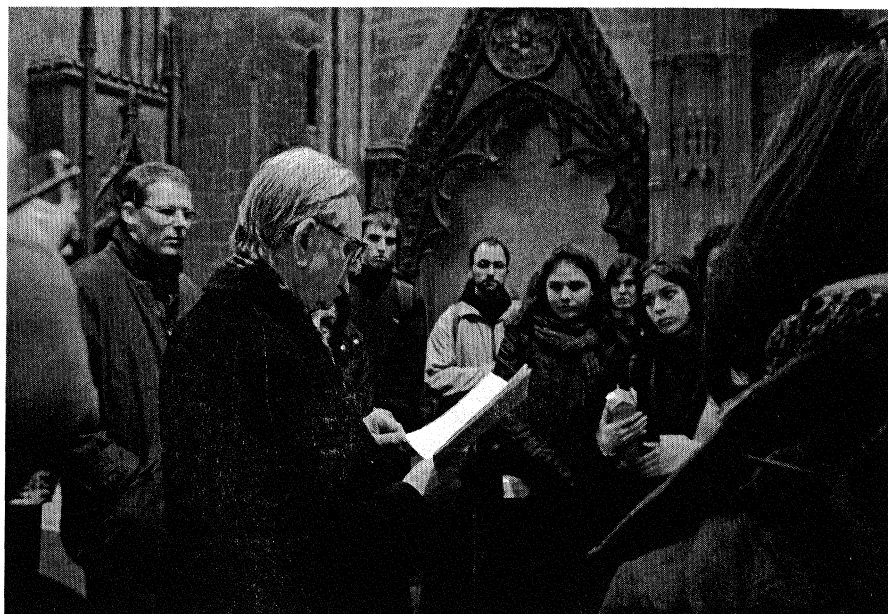
Lejegyezte Göttinger Márk

Dobszay László a vele készült beszélgetést (CD-re fölvéve) az alábbi (pontosan idézett) szöveg kíséretében ajánlotta az egyházzene szak tanárai és hallgatói figyelmébe: „Március hónapban a Bartók-rádió számára Déri Balázs interjút készített velem. Bár az első néhány perc személyes jellegű, és mellőzhető, a későbbiekben vannak olyan szakaszok, ahol cikk-értékűen próbáltam meg kifejezni néhány gondolatot. Mivel azt megírni most semmiképpen sincs időm, az interjú másolatát publikálásnak lehet tekinteni. Kérem, fogadja ebben az értelemben a melléklet audio-CD lemezt. (Az első 4–5 perc át-ugorható.) Szívvelyes üdvözzel: Dobszay László”.

A következő oldalon Orbán Domonkos fotói láthatók.

1. ábra. Dobszay László az egyházzene tanszak angliai tanulmányi kirándulásán (2010 márciusában).

2. ábra. A Canterbury-i apátságban, Becket Tamás meggyilkolásának helyszínén olvassa fel a történetet a Tanár úr.